

були суто приватними та маловідомими сучасникам. Натомість А. Кангер та І. Сабанєєв відкрито співпрацювали на науковій ниві з колишніми одеськими колегами. А. Кангер публікував статті у журналі Одеського хіміко-фармацевтичного інституту, а в одному з естонських журналів – повідомлення про одеський інститут. І. Сабанєєв у 1925 році з Константинополя надіслав своє наукове повідомлення на третій з'їзд хірургів Одеської губернії.

Отже, у потоці історичних подій першої половини ХХ ст. можна зауважити три хвилі міграції південноукраїнських науковців: 1914–1918 рр., 1918–1920 рр., 1922 р. Ці хвилі не були рівнозначними ані за кількістю осіб, ані за обставинами та наслідками. Наймасштабніший «ісход» більшості науковців за кордон відрізнявся від вигнання решток їх колег у 1922 р. Хоча майже всі науковці розглядали своє перебування за кордоном як тимчасове і сподівалися на повернення внаслідок зміни політичного режиму, ці сподівання виявилися марними. Між трьома хвилями є спільні риси: зумовленість політичними обставинами, важка доля багатьох емігрантів, особливо на першій стадії облаштування, ненависть до них з боку влади колишньої Батьківщини. Еміграція науковців не мала тотальних спустошливих наслідків для їхньої рідної країни, адже там все ж таки залишилась більшість представників не лише молодшого, але й старшого покоління науковців в силу різноманітних обставин: випадковість, пристосуванство, патріотизм, оптимізм, певна спільність з позиціями комуністичної влади, ці хвилі негативно вплинули на науковий потенціал регіону, послабили тяглість наукових традицій. Загалом, події першої половини ХХ ст. на півдні України зайвий раз продемонстрували незахищеність науковців від політичних «цунамі», їхню роль об'єкта (а не суб'єкта) у політичних процесах, хоча низка науковців й намагалися своїми діями створити зворотну тенденцію.

УДК 314.15(438)200/201

Марчін Ожеховський

Міграція з Польщі у 2000–2010 роках: генеза, перебіг, наслідки

Темою статті є аналіз причин і тенденцій у польській міграції в 2000–2010 роках. У статті аналізуються відмінності в процесі міграції до і після приєднання Польщі до Європейського Союзу.

Ключові слова: Європейський Союз, Польща, еміграція, імміграція, мігранти, міграційна політика.

The theme of the article is the investigation of the causes and trends of migration from Poland in 2000–2010th. The author analyzes the differences in the migration process before and after the Polish entry to the European Union.

Keywords: European Union, Poland, Emigration, Immigration, Migrants, Migration policy.

Поняття міграції, відповідно до визначення Головного статистичного управління Польщі, означає «переміщення людей, пов'язане зі зміною місця проживання (тимчасового або постійного перебування), поєднане з переміщенням через адміністративний кордон певної територіальної одиниці» [4, с. 5–10]. Зміни постійного місця проживання та місця тимчасового перебування визначаються як *міграції населення*. Міграціями є переміщення особи з певної територіальної одиниці (зазвичай виділеної за адміністративним критерієм) до іншої на постійне місце проживання. Приймаючи за вихідний пункт територію даної країни, розрізняються поняття *зовнішніх переміщень*, виявами яких є *еміграція* та *імміграція*. Обидва терміни означають міжнародну (закордонну) міграцію. Окремі особи, що беруть участь у зовнішніх переміщеннях, називаються *іммігрантами* або *емігрантами*.

1. Андрусів Н. І. Воспоминания / Н. І. Андрусів. – Париж, 1934. – 156 с. 2. Архів Російської академії наук (РАН). – Ф. 1609. – Оп. 1. – Спр. 171. – 12 арк. 3. АРАН. – Ф. 1609, оп. 1, спр. 185, арк. 43. 4. АРАН. – Ф. 1609, оп. 2, спр. 15, арк. 1. 5. АРАН. – Ф. 1609, оп. 2, спр. 114, арк. 4. 6. АРАН. – Ф. 1609, оп. 2, спр. 140, арк. 1. 7. АРАН. – Ф. 1609, оп. 2, спр. 156, арк. 1. 8. АРАН. – Ф. 1609, оп. 2, спр. 174, арк. 1, 38. 9. АРАН. – Ф. 1609, оп. 2, спр. 193, арк. 1. 10. АРАН. – Ф. 1609, оп. 2, спр. 208, арк. 1. 11. АРАН. – Ф. 1609, оп. 2, спр. 317, арк. 46, 62. 12. АРАН. – Ф. 1609, оп. 2, спр. 371, арк. 1. 13. АРАН. – Ф. 1609, оп. 2, спр. 372, арк. 12, 18, 22. 14. АРАН. – Ф. 1609, оп. 2, спр. 390. – 18 арк. 15. АРАН. – Ф. 1609, оп. 2, спр. 458, арк. 36. 16. АРАН. – Ф. 1609, оп. 2, спр. 459, арк. 50, 64–65, 131. 17. АРАН. – Ф. 1609, оп. 2, спр. 462, арк. 1. 18. АРАН. – Ф. 1609, оп. 2, спр. 463, арк. 34. 19. Блейн Э. Жизнеописание отца Георгия / Э. Блейн // Г. Флоровский: священник, богослов, философ. – М., 1995. – С. 7–15. 20. Василь Терентійович Галяс (біографічні матеріали до 85-річчя з дня народження) / Упорядник В. М. Хмарський. – Одеса: Гермес, 2006. – С. 24, 37, 45. 21. Васильев К. Медицинский факультет Новороссийского университета / К. Васильев. – Одесса, 2008. – С. 50. 22. Державний архів Автономної республіки Крим. – Ф. 538, оп. 1, спр. 19, арк. 1–2. 23. Державний архів Автономної республіки Крим. – Ф. 538, оп. 1, спр. 82, арк. 50. 24. Кондаков Н. П. Воспоминания и думы / Н. П. Кондаков / Вступ. стаття С. Н. Кондакова. – Прага, 1927. – 79 с. (перевидання: Кондаков Н. П. Воспоминания и думы. – М.: Индрик, 2002. – 416 с.). 25. Левченко В. В. Одесские ученые – пассажиры «философского парохода»: к истории высылки интеллигенции в 1922 г. / В. В. Левченко // Південний Захід. Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах. – Вип. 5. – Одеса, 2008. – С. 172–173. 26. Російський державний архів літератури та мистецтва. – Ф. 167, оп. 1, спр. 314, арк. 60. 27. Рубинштейн Н. О путях развития исторического исследования / Н. Рубинштейн // История СССР. – 1962. – № 6. – С. 90. 28. Санкт-Петербурзька філія Архіву Російської Академії наук. – Ф. 332, оп. 2, спр. 90, арк. 2. 29. Университет и текущий момент // Одесские новости. – 1920. – 4 января.

Звичайно, та сама особа є одночасно емігрантом в одній країні та іммігрантом у другій.

Імміграція є видом мандрівного руху людей та означає вплив людей на певну територію, здебільшого територію держави. Натомість у побутовому розумінні імміграція зазвичай розглядається як прибуття до країни з метою оселитися в ній або проживати протягом довгого періоду. Якщо імміграція організовується адміністрацією країни або іншими публічними інституціями, то маємо справу з репатріацією [12, с. 407–410]. Як еміграція визначається виїзд з країни походження з економічних, релігійних, політичних причин. За допомогою цього терміна визначається також сукупність людей, що виїжджають зі своєї країни та живуть у країні поселення. Емігранти – це населення, що залишає дану територію (відтік населення) [7, с. 16].

Часовий критерій дозволяє вирізнити міграцію на постійне проживання, так звану *постійну міграцію*, пов'язану з оселенням та зафіксовану у переписі населення даної країни. Протилежно до постійної міграції є *міграція тимчасова*, що охоплює міграцію *довготермінову* та *короткотермінову*, які, відповідно до законодавчих норм Польщі, стосуються періоду проживання більше 2-х місяців та за законами можуть тривати навіть до 10 років. Довготермінова міграція – це виїзд із країни постійного проживання та прибуття до іншої країни з метою поселення та наміром залишатися на цій території принаймні протягом 12 місяців [10, с. 32].

Пріоритети і напрями розвитку польської міграційної політики до та після входження Польщі до Європейського Союзу. За статистичними даними, з 2000 р. рівень міграції з Польщі на постійне проживання становив 24 532 особи та майже втричі перевищував рівень притоку, що складав 6 587 осіб. Однак пріоритети та напрями міграційної політики передбачали, що в найбільшій перспективі Польща трансформуватиметься в країну, сприятливу для іммігрантів, головним чином зі Східної Європи: «Висловлені на початку 90-х років [минулого століття] прогнози великої хвилі приїжджиків зі Східної Європи, дешевої робочої сили з країн колишнього СРСР, не підтвердилися» [2, с. 216]. Натомість підтвердилися припущення, що лібералізація законодавчих норм, які стосуються трансграничної міграції, не лише вплине на створення сприятливих умов для розвитку ринку сезонних робіт для іноземців і сприятиме розвитку різних видів злочинної діяльності, значною мірою пов'язаної з транзитним рухом через Польщу, але також заохотить іноземців до пошуку в Польщі можливості ведення підприємницької діяльності» [5, с. 37].

Паралельно з процесом «європеїзації» польського суспільства, який посилювався після входження країни до Європейського Союзу, виникли певні проблеми з інтеграцією з іноземцями, особливо, коли предметом цієї інтеграції стала робота. Однак завдяки цьому поляки отримали можливість ознайомитися з новими, унікальними професіями, які раніше виконували лише іноземці [1, с. 228]. Важливим було те, що польська імміграційна політика сприяла пристосуванню поляків до нових вимог і постійному підвищенню кваліфікації, а не полягала в захисті «статус-кво» від більш «мобільних та підприємливих іноземців» [1, с. 229].

Міграції з Польщі характеризувалися різноманітною динамікою в залежності від напрямку. Якщо говорити про їхню основну формулу, тобто «тимчасову міграцію» (особи у віці 15+), то, з огляду на характер джерела даних та відповідний метод підрахунку, неможливо оцінити динаміку в усіх географічних напрямках, а лише в найважливіших. Рівень міграції до Німеччини та США не набагато знижувався або підвищувався і в період до вступу в ЄС виглядав дуже подібно. Натомість після входження до Спільноти відтік поляків до Німеччини спочатку дещо знизився, а потім зріс, тоді як відтік до США після початкового підвищення знизився. У свою чергу, в випадку міграції до Італії, після досить сильного збільшення в 2000–2001 рр., темпи зросту дещо послабилися, а в 2005–2006 рр. зростання майже повністю припинилося. Міграція до Ірландії стала значною лише в 2003 р. і аж до середини 2005 р. зростала в дуже швидкому темпі, який досі не мав місця у жодному з популярних напрямків міграції. Проте найбільші зміни відбулися у «британському напрямі». Відтік населення до Великобританії збільшився вже в 2000–2003 рр., коли рівень динаміки наблизився до рівня міграції до Німеччини та Італії, а в 2004 р. відбулося різке зростання [6, с. 14–16, 19–27].

Також в Ірландію влітку 2007 р. наплив уперше був нижчим, ніж в аналогічний період попереднього року, що, можливо, свідчило про «знищення» сильної динаміки міграції з Польщі. Слід додати, що сильне збільшення напливу мало місце також у Швеції, третій країні, яка 1 травня 2004 р. відкрила свій ринок праці для польських громадян. Однак слід додати, що рівень міграційного процесу з Польщі до Швеції був значно нижчим, ніж до Великобританії і навіть Ірландії [8, с. 26]. Варто зазначити, що на зміну традиційній для цього напрямку міграції кількісній перевазі жінок над чоловіками прийшла кількісна перевага чоловіків над жінками.

На цьому фоні унікальними є спостереження, що стосуються напливу та присутності польських мігрантів у Німеччині. У ситуації, коли у Великобританії, Ірландії та Швеції мало місце збільшення напливу на унікальному для цих країн рівні, у Німеччині, здавна найважливішій країні, що приймала мігрантів з Польщі, зростання рівня міграції було незначним та стабільним. Найчисельніша категорія польських робітників, що їздили до цієї країни, сезонні мігранти (близько 300 тис. в 2004 р.) виразно зменшувалася. Зрештою, так само як інша, менш чисельна категорія осіб, що працювали в рамках фірмових контрактів, хоча в цьому випадку зниження розпочалося ще в 2002 р.

Особливо цікаво на цьому фоні виглядає ситуація з Норвегією, країною, що не є членом ЄС, однак пов'язана з Європейською спільнотою договором про вільний наплив громадян ЄС та вільний доступ до ринку праці. Хоча Норвегія не відмінила для польських громадян обмежень у доступі до свого ринку праці, однак прийняла по відношенню до них ліберальні рішення, особливо стосовно в'їзду та перебування. Завдяки цьому наплив сильно і постійно зростає, хоча це не порушувало сформовану ще в 1990-ті роки модель міграції, яка полягала майже в повній ротатії протягом річного циклу. Майже всі мігранти з Польщі (близько 10 тис. осіб), які здебільшого працювали в Норвегії в якості сезонних працівників, приїжджали і в цьому ж році до його закінчення поверталися до Польщі. До 2004 р. поляки зазвичай не перебували в Норвегії в зимовий період. Натомість від початку цього року, хоч зі збереженням ротатійної моделі, постійно збільшувалася чисельність працівників з Польщі, що проводили в Норвегії зиму. На початку 2007 р. таких було вже близько 25–30 тисяч. При цьому значно збільшилася чисельність поляків, які працювали в цій країні у пік сезону [8, с. 30].

Очевидним є той факт, що динаміка міграції з Польщі за кордон з кінця 90-х років минулого століття постійно зростає, а певного апогею вона досягла після входження країни до ЄС. Проте в науковій літературі, присвяченій цій темі, спостерігаються розбіжності в кількісних даних, які оцінюють масштаби цього збільшення. У будь-якому разі очевидно, що відтік населення з Польщі після її вступу до ЄС був значним як з точки зору інтенсивності (середньомісячна інтенсивність – 30–35 тис. осіб), так і демографічних наслідків. Важливо, що рік входження Польщі до ЄС є переломним з точки зору динаміки та джерел відтоку з Польщі. Протягом лише двох років подвоївся рівень «тимчасових міграцій», незважаючи на те, що він уже в 2004 р. був високим. Зростає також шкала «тривалих міграцій», але лише в 2006 р.

Міграції з Польщі характеризувалися різноманітною динамікою, в залежності від напрямку. Аналізуючи ситуацію по окремих країнах, слід зазначити, що наскільки динаміка міграції з Польщі після 1 травня 2004 р. збільшилася у випадку т. зв. нових імміграційних країн (Великобританія, Ірландія, Голландія, Італія, Іспанія, Норвегія), незалежно від

рівня доступу до тамтешніх ринків праці, настільки у випадку Німеччини у цей же період динаміка напливу знизилася як у випадку сезонних, так і «постійних» заробітчан [9].

Польща й надалі залишається дуже непостійною з точки зору інтенсивності відтоку людей за кордон. Відтік з кількох районів країни виявився пропорційно вищим, ніж участь їхнього населення в усій популяції Польщі (підкарпатський, любельський, підляський, сьвентокшиський, малопольський, нижньосілезький), натомість в інших є пропорційно нижчим (мазовецький, сілезький, лодзький, великопольський, поморський), а ще в кількох інших більш-менш рівний (вармінсько-мазурський, любуський). У районах куявсько-поморському та західно-поморському кількість мігрантів із незначної до входження в ЄС трансформувалася після 1 травня 2004 р. в значну, а в опольському – на зміну значній кількості прийшов стан, близький до рівноваги [9].

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що явище міграції з Польщі у цей період характеризувалося проявом так званих глобальних міграційних стратегій, про що свідчать статистичні дані країн, які приймають мігрантів та беззаперечно є підставою для розуміння процесів, викликаних міграціями з Польщі після 1 травня 2004 р. Можна розрізнити наступні стратегії [3, с. 87–116]: *секторна стратегія* створила простір для глибокого аналізу секторної концентрації поляків в окремих країнах, а також, наскільки це можливо (залежно від доступу до джерел даних) – аналізу зміни ситуації після входження Польщі до ЄС. У рамках цієї стратегії встановлено існування *секторів, де міграція посилилася до і після вступу*, які можна також віднести до «післявступної» міграційної географії, особливо у Великобританії; *Стратегія запізненої територіальної дисперсії* включає аналіз зміни, або «статус-кво» після 1 травня 2004 р. місць концентрації поляків, головним чином у Великобританії, Ірландії, Норвегії та Іспанії. Ця стратегія демонструє поступове поширення хвилі міграції з метрополій до сусідніх районів, аж до периферії у країнах, де збільшилася динаміка напливу, а також відносний «статус-кво» у країнах з давніми міграційними традиціями (наприклад, Норвегія, Іспанія, Німеччина, Голландія) [3, с. 98–99]; *стратегія таємного заниження кваліфікації* включає аналіз процесу втрати кваліфікації польськими заробітчанами в умовах вільного напливу співробітників у порівнянні, наскільки це можливо, з періодом «до входження». Ця стратегія вказує на привабливість сфер, робота в яких не вимагає високої трудової кваліфікації (легкість та швидкість доступу до роботи такого типу), а також мовної (це становить один із основних бар'єрів для роботи поляків відповідно до формальної кваліфікації), що викликає свідоме заниження кваліфікації самими мігрантами [6, с. 34]; *стратегія виходу з тіньової зони*, пов'язана зі стратегією заниження кваліфікації, відноситься до зміни після 1 травня 2004 р. міграційного статусу з нелегального на легальний, у зв'язку з відміною обмежень у доступі до ринків праці та отриманням статусу громадянина ЄС. Однак відносно

цієї стратегії не вистачає деяких даних для того, щоб дати відповідь на питання відносно масштабів цього явища [3, с. 104]; *стратегія бажання працювати та типу міграції, з огляду на час її тривання*, стосується аналізу основного типу міграцій, тобто заробітчанської міграції в модних після вступу до ЄС напрямках, а також професійної активності поляків на еміграції. Ця стратегія пов'язана також із процесом еміграції та підкреслює наявність і досі істотної сезонної міграції, навіть у контексті Британських островів [3, с. 110 і наст.]; *стратегія «сімейна»* стосується аналізу громадянського стану поляків в окремих «міграційних» країнах та структури створюваних ними хатніх господарств. У міграційній хвилі після 1 травня 2004 р. домінують особи неодружені (Великобританія, Ірландія, Голландія). Приблизно 1/3 становлять одружені (переважна більшість яких перебуває у першому шлюбі). Наприклад, Великобританія демонструє феномен появи після входження до ЄС «багатолюдних» хатніх господарств, утворюваних особами, що не є родичами та не пов'язані між собою [11, с. 14–20].

Таким чином, не викликає сумнівів факт, що процес міграції, особливо після входження Польщі до ЄС, є своєрідним феноменом переміщення мешканців Польщі за кордон. Як демонструє вищенаведений аналіз, це комплексне, багатовірне та багатоваріантне явище, сформоване констеляцією різних факторів.

1. Golinowska S. Popyt na pracę cudzoziemców. Polska i sąsiedzi. – Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 2004.
2. Golinowska S. Rozwój ekonomiczny regionów. Rynek pracy. Procesy migracyjne. Polska, Czechy, Niemcy. – Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 1998.
3. Grabowska-Lusińska I., Sokólski M. Migracja z Polski po 1 maja 2004 roku: jej intensywność i kierunki geograficzne oraz alokacja migrantów na rynkach pracy krajów Unii Europejskiej / I. Grabowska-Lusińska, M. Sokólski. – Warszawa, 2008. – S. 87–116.
4. Górny A., Kaczmarczyk P. Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych / A. Górny, P. Kaczmarczyk. – Warszawa: Instytut Studiów Społecznych UW, 2003.
5. Iglicka K., Kaźmierkiewicz P., Mazur M. Zarządzenie migracją. Przypadek i doświadczenia Polski w odniesieniu do dyrektyw Komisji Europejskiej / K. Iglicka, P. Kaźmierkiewicz. – Warszawa, 2003.
6. Iglicka K., Olszewska O., Stachurski A., Żurawska J. Dylematy polityki migracyjnej Polski / K. Iglicka, O. Olszewska, A. Stachurski, J. Żurawska. – Warszawa: Instytut Studiów Społecznych UW, 2005.
7. Jończy R. Migracje zarobkowe ludności autochtonicznej z województwa opolskiego: Studium ekonomicznych determinant i konsekwencji / R. Jończy. – Opole: Wydawn. Uniwersytetu Opolskiego, 2003.
8. Kaczmarczyk P. Kryzys a decyzje migracyjne Polaków / P. Kaczmarczyk // Biuletyn Fundacji Inicjatyw Społeczno Ekonomicznych. – 2010. – No 3.
9. Migration online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.forummigracyjne.org/files/135/pfm_migracje_online.pdf.
10. Nowak L. Metodologia badań migracji zagranicznych / L. Nowak // Migracje zagraniczne ludności w Polsce w latach 1988–1997. – Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 1998.
11. Walczak B. Dziecko w sytuacji rozłąki migracyjnej / B. Walczak // Współczesne migracje: dylematy Europy i Polski. – Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami UW, 2009. – С. 14–20.
12. Wielka Encyklopedia PWN. – Т. 17. – Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 2000. – S. 407–410.